

У спеціалізовану вчену раду Д 35.052.19
У Національному університеті
«Львівська політехніка»

79013, м. Львів, вул. Бандери, 12

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора юридичних наук, професора Бисаги Юрія Михайловича на дисертаційне дослідження Баран Анастасії Василівни «Межі буття і дії позитивного права: теоретико-правовий аспект», подане на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень

Актуальність теми дослідження.

Осмислення ролі права у період кардинальних трансформаційних змін, що мають на меті побудову ефективної соціальної, правової, демократичної держави вимагає ґрунтовного вивчення меж буття та дії позитивного права, розуміння його сутності та змісту, співвідношення та взаємодії позитивного і природного права, діалектики їх єдності, що є відповіддю на потреби сучасного суспільства.

Суттєві перетворення, що відбуваються в українському суспільстві, вимагають від теорії держави і права нового осмислення ключових аспектів меж буття та дії позитивного права, у контексті визнання людини та її прав найвищою соціальною цінністю. Основним постулатом сучасного цивілізованого прогресивного розвитку повинно стати утвердження принципу людиноцентризму, що є найголовнішою ознакою демократичного суспільства і правової держави.

Варто наголосити на тому, що сутність позитивного права і процес

правотворення обумовлені природою людини та її потребами. Оскільки цінності – це надбання самої людини, то лише людина через процеси правотворчості може обирати ту чи іншу цінність або не обирати жодної, віддавши себе течії подій і обставин. Отже, необхідність переосмислення методологічних засад сучасного позитивного права актуалізує проблему визначення меж його буття і дії в сучасних умовах державотворення і правотворення.

Водночас, актуальність обраної теми обумовлюється необхідністю пошуку наукових методів вирішення низки нагальних проблем, з-поміж яких є подальше пізнання сутності позитивного права, його координація та знаходження шляхів досягнення вершин природної якості.

Викладене вище спонукає до думки про беззаперечну актуальність теми дисертаційного дослідження А.В. Баран.

На користь актуальності і своєчасності теми дисертаційного дослідження свідчить також і та обставина, що комплексно межі буття і дії позитивного права в теоретико-правовій площині ще не досліджувались. Отже, доводиться констатувати, що у сфері теорії держави і права спостерігається недостатня розробка питань, що стосуються окресленої теми. За своїми масштабами, проблемністю, суспільною і науковою значимістю обрана тема дослідження цілком відповідає проблематиці кандидатської дисертації зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Необхідно підкреслити, що проблематика дисертаційної роботи узгоджується з Основними науковими напрямками та найважливішими проблемами фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014–2018 роки, затвердженими постановою Президії НАН України від 20.12.2013 № 179, підготовлена відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на

2016–2020 рр. Національної академії правових наук України, а також безпосередньо пов'язана з науково-дослідною роботою кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113U001356).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій.

Дисертаційна робота, є достатньо методологічно збалансованою, оскільки положення наукової новизни, висновки належно обґрунтовані та об'єктивні. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що охоплюють п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (173 найменування) та додатків на 2 сторінках. Загальний обсяг роботи – 199 сторінок, з них основного тексту – 167 сторінок.

Обґрунтованість наукових положень дисертаційної роботи та достовірність отриманих результатів підтверджені комплексним використанням різноманітних методів дослідження, що дозволило якісно проаналізувати і теоретичні питання, і практичні аспекти меж буття та дії позитивного права. Під час виконання дисертаційного дослідження автор використовувала різні методи наукового пізнання, що в свою чергу, сприяло забезпеченню достовірності та об'єктивності одержаних нових знань. Методологічну основу дослідження склали сучасні методи, які застосовуються в юридичній науці – філософські (світоглядні), загальнонаукові та спеціальні юридичні методи наукового пізнання. Найбільш значущими стали: Логічний метод дав змогу оцінити наукові концепції і доктрини, сформулювати нові поняття і терміни (підрозділи 1.1, 2.3, Розділ 3). За допомогою герменевтичного методу з'ясовано й обґрунтовано джерелознавче підґрунтя меж буття і дії позитивного права (підрозділ 1.1). Діалектичний метод використано під час аналізу сформованих теоретико-правових підходів сутності та змісту позитивного права (підрозділи

1.1, 1.2, 2.1). Для пізнання сутності легітимності права застосовано гносеологічний метод (Розділ 3). Застосування аксіологічного методу сприяло виявленню меж поведінки людини у правовому полі (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2). Використання формально-юридичного методу дозволило розкрити особливості процесів правотворення та нормотворення, а також співвідношення цих понять (підрозділ 2.2). Завдяки спеціально-юридичному методу здійснено аналіз ціннісних атрибутів доктрини правоутворення в контексті сучасних державотворчих процесів, а також обґрунтовано доцільність і необхідність зміни меж буття та напрямів дії позитивного права (Розділ 3).

У дослідженні також використано закони і методи аналізу й синтезу, індукції і дедукції, порівняння та узагальнення. Метод узагальнення застосовано у формулюванні висновків до розділів, загальних висновків та анотацій.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Положення наукової роботи ґрунтуються на об'єктивних теоретичних дослідженнях, висновки є обґрунтованими та базуються на власних судженнях автора. Наукова новизна визначається тим, що за характером розглянутих питань це дисертаційне дослідження є одним з перших у вітчизняній юридичній науці цілісним монографічним дослідженням теоретико-правових аспектів меж буття і дії позитивного права в контексті сучасних державотворчих процесів, що відбуваються під впливом кардинальної трансформації суспільства.

В дисертації сформульовано важливі для правотворчої та правозастосовної практики положення і висновки, запропоновані особисто автором. Дисертантом проаналізовано значний масив нормативно-правових актів – і законодавчих, і підзаконних, загальнотеоретичних наукових праць українських та зарубіжних учених, розробок фахівців у галузі теорії держави і права, філософії права, державного управління, міжнародного права та інших

галузей науки.

Автор поставила собі за мету, на підставі вивчення й узагальнення наявних наукових підходів учених у галузі теорії держави і права здійснити подальше пізнання сутності позитивного права, його координацію та знаходження шляхів досягнення вершин природної якості з урахуванням сучасних потреб.

Для досягнення поставленої мети, було визначено вирішення певного кола завдань. Така постановка мети та відповідних завдань вимагала від автора: проаналізувати джерелознавчу основу дослідження меж буття і дії позитивного права; запропонувати методологічний алгоритм дослідження меж буття і дії позитивного права; розкрити поняття та зміст природних меж позитивного права; розвинути наукову думку про співвідношення понять нормотворення і правотворення та подати їх теоретичне обґрунтування; здійснити аналіз напрямів дії позитивного права та подати його функціональну характеристику; розкрити основні ціннісні атрибути доктрини правоутворення в контексті сучасних державотворчих процесів та обґрунтувати на цій основі доцільність і необхідність змін у розумінні меж буття та напрямів дії позитивного права.

Зміст дисертаційної роботи, характер висновків, до яких прийшла автор та зміст запропонованих нею рекомендацій свідчать, що дисертант зуміла досягти поставленої мети, яку поставила перед собою.

Заслуговує на увагу різнобічна апробація результатів наукового дослідження: вони багаторазово доповідалися на авторитетних наукових і науково-практичних заходах; можуть використовуватися в навчальному процесі під час вивчення таких наукових дисциплін, як: «Теорія держави і права», «Філософія права» у вищих юридичних закладах освіти; при підготовці лекційних та семінарських занять, у науково-дослідній роботі студентів, у процесі підготовки робочих програм та планів, підручників, навчальної та прикладної літератури.

При виконанні дисертаційного дослідження використана значна кількість теоретичних робіт, які мають відповідне відношення до аналізованої

проблематики. Автор широко оперує роботами не лише вітчизняних, а й зарубіжних науковців, працями з теорії держави і права, філософії права, історії права, конституційного права та інших наукових дисциплін. Літературні джерела використовуються критично, ведеться аргументована полеміка з науковцями та практиками. Вільне володіння надбаннями наукової думки не лише показує належний рівень вже проведеного дослідження, а й свідчить про високий потенціал автора. Достатньою є й емпірична база. Задеклароване вивчення наукових джерел дало підстави для аналізу і репрезентативних висновків. Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації досягнута шляхом аналізу зібраного теоретичного та емпіричного матеріалу завдяки використанню різноманітних методів наукового пошуку. Належна методологія дослідження також є підтвердженням достовірності наукових положень, висновків та результатів, викладених у дисертації.

Новизна положень та висновки, які виносяться на захист, заявлених як такі, що становлять наукову новизну дійсно є такими. Дисертаційна робота є новітнім комплексним науковим дослідженням, в якому на основі аналізу розглянуто питання меж буття та дії позитивного права у теоретико-правовій площині.

Висуваючи вказану загальну ідею та розглядаючи її окремі аспекти, дисертант сформулювала низку особистих висновків, пропозицій та рекомендацій, які теж характеризуються науковою новизною і в сукупності вирішують важливе теоретичне і практичне завдання.

Дисертація, загалом, є завершеною науковою працею, в якій у логічній послідовності розкрита мета і завдання дослідження.

У контексті дослідження питань, що становили проблематику дисертаційного дослідження, автор цілком слушно зауважує, що сутність права не є сталою, вона видозмінюється під впливом різноманітних чинників, щобільше, пристосовується до тогочасних реалій суспільного розвитку.

Сутність права варто визначити, враховуючи такі положення: право існує в певних формах, що фіксують юридичні конструкції; право може існувати і поза інституційними формами свого виявлення (як ідеї, оцінки, зв'язки або діяльність суб'єктів, яка розкриває динамізм права); з формального погляду, право виступає в ролі регулятора, що обслуговує той чи інший соціальний інтерес (с. 28-29)

Необхідно погодитися з автором що, чинність та дія позитивного права, на відміну від природного, цілком залежать від структури системи законодавства, тоді як природне право позаструктурне за своєю суттю (с. 36).

Автором підкреслено, що держава повинна усвідомити, що суспільно-правові норми у законотворенні є атрибутами позитивного права. Це верхні і нижні межі буття і дії створюваного права. Неврахування суспільно-правових норм у законотворенні призводить до руйнації природних меж позитивного права, нівелювання ціннісних властивостей права, яке формує держава. Суспільно-правові норми найбільше відображені в ментальному праві (с. 66-68).

Дисертантом цілком слушно зауважено, що у позитивному праві панує змінність меж, яка і є незаперечною та залежить від кількох факторів, які умовно можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних слід зарахувати причини, котрі не залежать від волі людини, законодавця, а впливають з реальних потреб суспільства. Це, зокрема, час, у якому діє певна правова норма, адже дієвою вона буде лише тоді, коли не передуватиме потребам суспільства і не буде поширюватися на вже відмерлі правові відносини; місце (територія), на яке ця правова норма поширюється. Ще однією важливою об'єктивною причиною, що призводить до змінності права, є виникнення особливих обставин, чи то природного, техногенного, а чи навіть воєнного характеру. Звичайно, такий перелік об'єктивних причин змінності позитивного права є поверховим, і насправді він набагато ширший. Суб'єктивні чинники, що впливають на змінність права, на думку дисертанта, впливають із соціальної цінності права (с. 76-78).

Водночас, дисертантом цілком слушно піднімаються проблема аналізу поняття, змісту нормотворчості та її співвідношення із спорідненими категоріями, на підставі чого автор робить низку висновків: по-перше, правотворчість і нормотворчість дещо збігаються, однак не є абсолютно тотожними, швидше нормотворчість входить до структури правотворчості; по-друге нормотворчість відрізняється від законотворчості, адже законотворчість здійснює лише законодавчий орган держави, коло ж суб'єктів нормотворчості набагато ширше; по-третє, головним призначенням нормотворчості є створення нових правових норм, а зміна чи скасування наявних є похідними її функціями; по-четверте, у правовій науці немає єдиного підходу до виокремлення стадій ні правотворчого, ні нормотворчого процесу; по-п'яте, коло суб'єктів нормотворчого процесу визначають його види; і нарешті останнє, для якісного нормотворчого процесу українське суспільство повинно запозичувати передовий досвід провідних світових країн, особливо тих, котрі належать до романо-германського типу правової системи (с. 97-98).

Узагальнюючи основні вектори дії позитивного права автор зауважує, що напрями дії права задаються його сутнісними функціональними характеристиками. Виходячи з виробленого розуміння природи права і знання про його сутнісні ознаки дисертантом виділено чотири напрями дії права: нормування, регулювання, примус, суд (правосуддя). Нормативна природа права виражена в нормуванні, формальна природа – в регулюванні, ціннісна природа – в суді (правосудді), силова природа – в примусі. Як наслідок, у своїй дії право визначено змістом, структурами і механізмами чотирьох своїх підсистем: регулятивної, нормативної, примусової і правосудної (с. 99-103).

Дисертант цілком аргументовано піднімається питання легітимності права та легітимності державної влади. У цьому контексті автор зауважує, що легітимність державної влади – законне, правомірне формування та здійснення державної влади. Якщо законність – це показник відповідності вчинків або дій вимогам юридичних норм, то легітимність є основою відповідності самого закону суті права, відображенням того, наскільки закон відображає і відтворює

об'єктивну основу суспільної життєдіяльності і тим самим визнається суспільством, а державна влада отримує від останнього повноваження і стає легітимною (с. 105-108).

Окрім того, автор слушно наголошує на тому, що легітимність права відображає законний характер його панування у випадку очікування й настання позитивних наслідків правопорядку. Межі права в контексті легітимності не повинні порушувати природних прав громадян, природної характеристики державної влади. Тобто легітимність права доводить, засвідчує й обґрунтовує акмеологічні вимоги держави до поведінки громадян. Визнання і виправдання порядку правових дій держави підтверджують легітимність наявного позитивного права (с. 122-123).

Водночас, заслуговують на увагу висновки щодо ціннісних атрибутів доктрини правоутворення в контексті сучасних державотворчих процесів (с. 158-172).

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації в опублікованих працях.

Матеріали дослідження всебічно викладені у 14 публікаціях, з яких 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях України, 2 статті опубліковано в наукових періодичних іноземних виданнях, а також 8 тез доповідей, оприлюднених на науково-практичних заходах. У публікаціях достатньо відображені всі розділи дисертаційного дослідження. Автореферат дисертації ідентичний за змістом основним положенням дисертації. Висновки дисертанта щодо значущості її праці для науки і практики видаються правомірними.

Вирішення наукового завдання.

Дисертація А.В. Баран містить вагомі результати, які в сукупності вирішують важливе наукове завдання щодо теоретико-правового обґрунтування меж буття та дії позитивного права.

Викладені в роботі наукові положення заповнюють низку прогалин, які існують в теорії держави і права, є основою для проведення подальших досліджень з окресленої тематики. Отже, найбільш важливі наукові та практичні результати дослідження меж буття та дії позитивного права у теорії держави і права мають різнопланове значення для юридичної науки та практики і можуть бути використані у: *науково-дослідницькій сфері* – матеріали дисертації становлять інтерес для подальшого осмислення питань меж буття та дії позитивного права; *правотворчій сфері* – висновки і пропозиції, що містяться в дисертації можуть бути враховані при подальшому вдосконаленні нормотворчої діяльності органів державної влади; *правозастосовній діяльності* – для узгодження практики застосування меж буття і дії позитивного права з історично зумовленими на території України правовими і загальнолюдськими цінностями (довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження Перемишлянської районної державної адміністрації від 28.08.2018 № 01-31/2222; довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження Львівської обласної ради від 29.08.2018 № 02-вих900); *навчальному процесі* – положення та висновки дисертації можуть бути впроваджені в процес викладання дисциплін «Теорія держави і права», «Філософія права», використані при підготовці науково-методичних посібників, текстів лекцій, а також у науково-дослідній роботі студентів (довідка Національного університету «Львівська політехніка» від 05.09.2018 р. № 67-01-1504).

Зауваження.

Між тим, не всі авторські тези, твердження і міркування сприймаються як логічний підсумок емпіричних спостережень, що на достатньому рівні обґрунтовані з теоретичних позицій, здобутків юридичної практики і аналізу нормативного матеріалу. Деякі з них потребують додаткових роз'яснень і уточнень з огляду на сучасний стан та перспективи розвитку теорії держави і права. У зв'язку з цим є необхідність висловити низку зауважень і окреслити

дискусійні положення.

1. Схвально оцінюючи методологічний підхід автора, все ж варто звернути увагу на те, що в сучасному глобалізаційному суспільстві до уваги необхідно було б взяти й такий вагомий підхід як синергетичний, котрий, на жаль, залишився поза увагою автора. Право не є сталою категорією, воно еволюціонує під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, тому трансформаційна невизначеність майбутнього процесу, а основне їх наслідків зумовлює потребу додати синергетичний підхід, як сутнісний методологічний показник систематизації та рівноваги в системах різноманітної природи меж буття та дії права.

2. Не цілком аргументованим видається висновок під номером два, про те, що «крім національного права, нижню межу права людини встановлює міжнародне, європейське право». На жаль, в дисертації не знайшло пояснення чому практично синонімічно ототожнюється міжнародне та європейське право. Ми вбачаємо, що останнє необхідно розуміти як право Європейських спільнот та право Європейського Союзу, а також галузі права, що формуються у процесі становлення та еволюції європейських інтеграційних утворень. Отож, потребує пояснення чому регіональна в світовому масштабі правова система визначається обов'язковою в контексті забезпечення мінімальних стандартів прав людини.

3. Основою загальнотеоретичних досліджень є формування понятійно-категоріального апарату. Доводиться констатувати, що авторка дисертації сприймає багато з дискусійних понять як загальноприйняті та зрозумілі, тому не подає ні авторських дефініцій, ні особистого розуміння цих понять, або хоча б зразкового розуміння теоретичних визначень, що використовуються в роботі. Зокрема до них віднесемо такі як «буття права», «дія права», «межі права», «правотворення», «верховенство права», «правовий закон», «історичний закон» тощо.

4. Потребує ґрунтовнішого аналізу чітка відмінність між групами суміжних понять, зокрема таких: 1) правотворення, правотворчість та

нормотворчість; 2) межі права та обмеження права; 3) легітимність та легальність права; 4) форма права, зміст права та функції права; 5) дух права та дух правового закону. Доволі часто вони вживаються як синоніми, що не завжди доречно, окрім того деколи між ними автором встановлюється взаємозалежність, яка опосередковано розкрита в дисертаційному дослідженні.

5. Дискусійною та малообґрунтованою видається позиція авторки в тому, що завдяки історико-правовим цінностям вдається природно оцінити сучасне чинне законодавство і визначити необхідні атрибути його подальшого розвитку, виробити природні закономірності його модернізації. Сучасна правова реальність отримує глобальні юридичні виклики, що зумовлені суттєвим розширенням класичних понять рівності, свободи, недискримінації, а також появою додаткових технічних та технологічних можливостей, що не мають аналогів в історії. Тому пов'язувати історичні правові цінності та модернізацію, на мою думку, варто з обережністю. Зокрема для цього доцільно хоча б пояснити поняття «історико-правова цінність» та суміжність їх з поняттями аксіологічних цінностей, моральних цінностей, природніх цінностей тощо.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Висловлені зауваження не перешкоджають позитивному ставленню до виконаної А. В. Баран дослідницької роботи, а здійснений автором творчий пошук заслуговує на повагу і позитивну підтримку.

Рецензована дисертація вирішує конкретне науково-теоретичне завдання, містить раніше не захищені положення, які є особистими напрацюваннями автора, мають наукову цінність і позитивне значення для подальшого розвитку меж буття та дії позитивного права, зокрема і загалом теорії держави і права.

Дисертаційна робота належним чином оприлюднена та пройшла апробацію в наукових публікаціях і виступах на конференціях. Зміст дисертації відповідає вимогам МОН України та відповідно відображений в

авторефераті.

Наведене дозволяє визнати дисертацію «**Межі буття і дії позитивного права: теоретико-правовий аспект**» завершеним самостійним дослідженням, що відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567.

Автор дисертації – **Баран Анастасія Василівна** заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права, історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент –

Завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства

Державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет»,

доктор юридичних наук, професор

[Handwritten signature]
Ю. М. Бисага

*Кіриша проф. Бисага
засвідчує
Док. юрид. Б.Б.
к.ю.н. Б.Б.*

Кіриша Б.Б.